

народнай творчасці. Менавіта сэрца характарызуе чалавека, яго адносіны да іншых людзей і да прыроды, навакольнага асяроддзя.

Такім чынам, анатомія мае сваю наменклатуру, якую можна і трэба вывучаць не толькі на лацінскай, а і на нацыянальнай мове. Гісторыя фарміравання і развіцця нацыянальнай тэрміналогіі яшчэ застаецца малавывучанай. Лінгвістычнае апісанне анатамічнай лексікі патрабуе даследавання ў тым ліку і розных семантычных з’яў тыпу сінаніміі, антаніміі, полісеміі, якія маюць у нацыянальнай мове свае асаблівасці.

Літаратура

1. Праконіна, В. У. Назоўнікі “душа” і “сэрца” ў складзе беларускіх і рускіх фразеалагізмаў / В. У. Праконіна, С. М. Якуба [Электронны рэсурс] // Электронная бібліятэка БГУ. – Рэжым доступу: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/50787/1/495-496.pdf>. – Дата доступу: 15.04.2021.

2. Чалавек: тэмац. слоўн. / Нац. акад. навук Беларусі; Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; склад. В. Д. Астрэйка [і інш.]; навук. рэд. Л. П. Кунцэвіч, А. А. Крывіцкі. – Мінск : Бел. навука, 2006. – 573 с.

3. Этымалагічны онлайн-словарь рускага языка Макса Фасмера [Электронны рэсурс] // Режим доступу: <https://lexicography.online/etymology/vasmer/%D0%BB/%D0%BB%D1%91%D0%B3%D0%BA%D0%BE%D0%B5>. – Дата доступу: 20.04.2021.

4. Terminologia Anatomica. International Anatomical Terminology (2003).pdf [Электронны рэсурс] // Режим доступу: <https://ru.scribd.com/document/436340489/Terminologia-Anatomica-International-Anatomical-Terminology-2003-pdf>. – Дата доступу: 20.04.2021.

ЧЫРВОНЫ КОЛЕР І ЯГО АДЦЕННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

*К. У. Сакалоўская
БДПУ (Мінск)*

Навук. кіраўн. – Н. П. Лобань, канд. філал. навук, дацэнт

Анатацыя. У артыкуле разглядаюцца этымалогія калароніма *чырвоны*, адценні чырвонага колеру і іх назвы, раскрываецца семантыка слова *чырвоны* і яго адценняў паводле тлумачальнага і этымалагічных слоўнікаў беларускай мовы. Звернута ўвага на рэдкія адценні чырвонага колеру: *кармінавы*, *тэракотавы*, *алізарынавы*, *пурпурны*, *барвовы*, *каралавы* і інш. Падаюцца беларускія дыялектныя назвы адценняў чырвонага колеру, якія не фіксуюцца слоўнікамі.

Ключавыя словы: чырвоны колер; адценні чырвонага колеру; кармінавы; пунсовы; алізарынавы; тэракота і інш.

Прадстаўнікі Інстытута колеру Pantone аб'явілі самымі папулярнымі колерамі вясны і лета 2021 года насычаны шэры і яркі жоўты, а тасама флуарэсцэнтныя колеры: лімонны, фуксія, атрутна-жоўты, хімічны зялёны, сіні электрык і вогненна-чырвоны. Як бачым, сярод названых колераў вогненна-чырвоны ізноў на модных подыўмах у калекцыях брэндаў вясна-лета 2021. На думку прадстаўнікоў Інстытута Pantone шэры колер сімвалізуе практычнасць і цвёрдасць, а аптымістычны жоўты ўвасабляе сілу і аптымізм. А што нясе чырвоны колер і яго адценні? Што нам вядома пра яго паходжанне і ўжыванне? Якія адценні чырвонага колеру вядомы ў беларускай мове? Паспрабуем гэта вызначыць.

У “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” даюцца наступныя тлумачэнні *чырвонаму*:

- 1) колер, які мае афарбоўку аднаго з асноўных колераў спектра, што ідзе перад аранжавым, колер крыві (*чырвоныя памідоры*);
- 2) пачырванелы ад прыліву крыві да скуры (*чырвоны твар*);
- 3) у народнай мове і паэзіі для абазначэння чаго-небудзь прыгожага, яснага, светлага (*чырвоная сонейка, чырвоная раніца*) [3, с. 330].

У “Этымалагічным слоўніку рускага мовы” М. Фасмера чытаем пра этымалогію слова *червлёный*: др.-руск. чървень, чървлень, ст.-слав. чръвень, чрълвень (др.-греч. ἐρυθρός), болг. червѣн, чървѣн, сербохорв. црвен «красный», црвљен – то же, словенск. črļjèn, чешск. červený, словацк. červený, польск. czerwony, в.-луж. čerwjenu, н.-луж. serwěny [4, с. 334].

Чырвоны колер адносіцца да першасных і ўваходзіць у асноўны каляровы трохкутнік: *белы – чырвоны – чорны*. Чырвоны – гэта колер крыві і сімвал жыцця, ён надзвычай багаты на адценні. У нашай сістэме колераў чырвоны з'яўляцца колеравым кодам, а яго найбольш частотны элемент – *ружовы*.

У беларускай мове слова «красны», якое характэрна для рускай мовы, сустракаецца вельмі рэдка: *не радзіся красны, а радзіся шчасны*. Нейтральны беларускі эквівалент рускага *красивый* – *прыгожы* спрыяў утварэнню сінанімічных шэрагаў аднакаранёвых слоў: рус. *краса* – бел. *прыгажосць*, рус. *красавец, красавчик* – бел. *прыгажун, красун, красунчык*, рус. *красавица* – бел. *прыгажуня, красуня*.

Значэнні слоў, аднакаранёвых з прыметнікам «красны», у беларускай мове звязаны з прыгажосцю і прыроднай стыхіяй, канкрэтна – з працэсам уваходжання ў сілу ўсяго жывога, яго энергетычным насычэннем: *красавацца, красаваць, красавік, красамоўная, красамоўнасць, красамоўства, красачка*, аднак такіх слоў няшмат. У семантыцы нешматлікіх беларускіх адзінак з каранем *-крас-* ляжыць пераважна дзеянне як працэс.

М. Анемпадыстаў сцвярджае, што ў народнай традыцыі чырвоны азначае адметную эстэтычную катэгорыю, звязаную з раслінным светам або нават з расліннай «стыхіяй». Слова «красаваць» суадносіцца сёння са словам «квітнець». «Красаванне» – асаблівы стан прыроды, яе рост і росквіт, таму «вясна красна», таму «лета краснае», таму месяц «красавік» [1, с. 29]. Таксама

даследчык адзначае: “Семантыка чырвонага колеру ў беларускай культуры мнагазначная, шматузроўневая і шматслаёвая: чырвоны – колер чалавека і ўсяго створанага чалавекам, а таксама сімвалічнай мяжы чалавечага свету, акрэсленай самім чалавекам. Лепш за ўсё гэта відаць на прыкладзе магічных маніпуляцый з чырвонай ніткай – аб’екта цалкам рукатворнага, чалавечага. Чырвоны – гэта не толькі мяжа, але і памежжа, пераходны стан, месца напружання, як гэта адбываецца ў кавальскай справе. Магчыма, адсюль, ад слова «каленне», паўстаў вобраз Калінава маста – месца пераходу паміж тым і гэтым светам” [1, с. 29].

У працэсе развіцця колераабзначэнняў у мове з’явіўся шэраг сінонімаў да слова *чырвоны*, напрыклад: *руды, рдзяны, барвяны, барвовы, пунсовы, пурпурны, кумачовы*; “пашыраюць” *чырвоны* колер яго прыродныя метафары: *малінавы, гранатавы, бруснічны, вішнёвы* і інш., а таксама каларонімы, утвораныя па іншых прыкметах падабенства: *вогненны, крывавы, цагляны*.

Сусветны язык колеру RAL адзначае ажно 24 адценні чырвонага колеру. RAL CLASSIC – колеравая калекцыя, якая існуе з 1927 года. На сённяшні дзень яна складаецца з 215 колераў (у 2020 годзе былі далучаны два новыя колеры). Сярод назваў колеру 25 назваў чырвонага, а дакладней яго 25 класічных адценняў. Пералічым іх: *вогненна-чырвоны, сігнальны чырвоны, кармінавы чырвоны, рубінава-чырвоны, пунсова-чырвоны, вінна-чырвоны, чорна-чырвоны, чырвоны вокіс, карычнева-чырвоны, бэжава-чырвоны, таматна-чырвоны, цёмна-ружовы, светла-ружовы, каралава-чырвоны, ружовы, клубнічна-чырвоны, транспартны чырвоны, ласасёва-чырвоны, люмінесцэнтны чырвоны, люмінесцэнтны ярка-чырвоны, малінавы, усходні чырвоны, перламутрава-рубінавы, перламутрава-ружовы*. І дваццаць пяты колер – сам *чырвоны*. Як бачым, сярод названых адценняў чырвонага многа даволі рэдкіх адценняў, а адпаведна і іх назваў. Узнікае пытанне, ці вядомы беларускай мове падобныя адценні чырвонага колеру і ці падаюць іх беларускія слоўнікі? Прасочым гэта на прыкладзе “Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы” пад рэдакцыяй І. Л. Капылова 2016 года выдання.

У Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы пад рэдакцыяй І. Л. Капылова знаходзім слова *кармін*, якое тлумачыцца наступным чынам: *Кармін* – ярка-чырвоная фарба, якая здабываецца з насякомага кашанілі. Падаюцца і вытворныя ад яго *кармінавы, кармінны* – ярка-чырвоны, пунсовы, колеру карміну [2, с. 349].

Пунсовы мае наступнае значэнне: *пунсовы* – ‘ярка-чырвоны’ (*пунсовыя шчочкі*), вытворны ад яго назоўнік – *пунсовасць*. Таксама сустракаем частку *пунсова-* ў саставе складаных слоў, напрыклад: *пунсова-ружовы, пунсова-чырвоны*. Дзеяслоў *пунсавець* падаецца са значэннем ‘рабіцца пунсовым, чырвоным’ (*пунсавець ад радасці*) [2, с. 658].

У Этымалагічным слоўніку беларускай мовы слова *пунсовы* апісваецца наступным чынам: *пунсовы* – ‘ярка-чырвоны’, рус. *пунцовый*; праз польск. *ropsowy, rąsowy* ад франц. *ronseau* ‘палявы мак, колер яго кветак’, ст.-франц. *roncel* (няснага паходжання, магчыма, ад *ronseau, roncel* ‘масток’) [6, с. 220].

Існуе адценне чырвонага колеру пад назвай *алізарынавы*. У Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы *алізарын* мае наступнае значэнне: *алізарын* – фарбавальнае рэчыва, якое вырабляецца з карэння марэны або з мінералаў і выкарыстоўваецца для фарбавання тканін, вырабу мастацкай фарбы, у паліграфіі (*алізарынавае чарніла*) [2, с. 70].

У гэтым жа слоўніку знаходзім і прыметнік *тэракотаваы* – чырванавата-карычневы. *Тэракота* – ‘абпаленыя непаліваныя вырабы з высакаякаснай каляровай (жоўтай або чырвонай) ганчарнай гліны’ [2, с. 839].

Ёсць і тлумачэнне *пурпурнага (пурпуравага)* адцення чырвонага колеру. *Пурпур* – ‘цёмна- або ярка-чырвоны’ колер (першапачаткова каштоўнае фарбавальнае рэчыва); палымяны колер. Можа ўваходзіць як састаўная частка складаных слоў: пурпурна- / пурпурава-:

1) пурпурны, пурпуровы, з пурпурным адценнем, напрыклад: пурпурна-малінавы, пурпурна-ружовы, пурпурава-фіялетаваы, пурпурна-чырвоны;

2) пурпурны, пурпуровы ў спалучэнні з іншым асобным колерам, напрыклад: пурпурна-сіні, пурпурава-чорны [2, с. 658].

У слоўніку ёсць тлумачэнне *барвовага* адцення: *барвовы, барвяны* – ‘густа-чырвоны’ (*барвовае зарыва*) [2, с. 105].

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы не падае прыметнік *барвовы*, але адзначае аднакаранёвы з ім назоўнік *барва*: барва – “колер” ст.-бел. барва, укр. барва “колер” (з XVI ст.), з польскай мовы *barwa*, с.-в.-ням. *varwe* (магчыма, праз чэш. *barva*; іншая версія: непасрэднае запазычанне з нямецкай мовы, што, аднак, не вельмі пераконвае [5, с. 312].

Паводле Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы пад рэдакцыяй І.Л. Капылова *каралавы* – ‘ярка-чырвоны, колеру карала’ (*шалік каралавага колеру*) [2, с. 348].

У слоўніку знаходзім яшчэ адно адценне чырвонага колеру *бурачны (бураковы)* – ‘бурачны колер, лілова-чырвоны’ (*бураковы сок*) [2, с. 123].

Трэба адзначыць, што існуюць яшчэ такія адценні чырвонага колеру (а значыць і іх назвы), як *кардынал, чырвона-фіялетаваы, бургундскі, каралавы, маджэнта, амарант, крапак, тыаіндыга, перыяд, карыда, кадмій, марсала, шарлах, тыцыянавы, сальферына, сангрыя, марэнавы, бісмарк-фурыёза, польмя пекла*, але далёка не ўсе яны падаюцца нашымі слоўнікамі.

Акрамя таго, у беларускіх народных гаворках знаходзім вельмі арыгінальныя назвы адценняў чырвонага колеру, многія з якіх зусім не фіксуюцца слоўнікамі, часам нават дыялектнымі, напрыклад: *бурачковы, бурдовы, цагляны* і некаторыя інш.

Як бачым, назваў чырвонага колеру і яго адценняў настолькі многа, што нават цяжка іх усе пералічыць. Да таго ж з’яўляюцца новыя назвы для абазначэння новых адценняў, напрыклад, такіх, як *карыда, перыяд* і інш. На фоне запазычаных найменняў вылучаюцца беларускія назвы: *чырвань, пунсовы, пурпуровы, барвовы, барвяны, бурачны, бураковы, бурачковы, бурдовы, руды, цагляны* і некаторыя інш.

1. Анемпадыстаў, М. Колер Беларусі / М. Анемпадыстаў. – Мінск : Логвінаў. – 2017. – 196 с.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў / уклад.: І. Л. Капылоў [і інш.] ; пад рэд. І. Л. Капылова. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / пад рэд. М. Р. Судніка. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыклапедыя, 1984. – Т. 5. – 608 с.
4. Этимологический словарь русского языка Макса Фасмера: в 4 т. – Москва : Прогресс, 1973. – Т. 4. – 860 с.
5. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: у 14 т. / В. У. Мартынаў [і інш.] ; пад рэд. В. У. Мартынава. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – Т. 1. – 440 с.
6. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: у 14 т. / рэд. Г. А. Цыхун. – Мінск: Акадэмія навук БССР ; Беларуская навука, 1978–2006. – Т. 10. – 329 с.

СЕМАНТЫЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ ПРЫМЕТНІКА БЕЛЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

*К. А. Федарцова
БДПУ (Мінск)*

Навук. кіраўн. – Н. П. Лобань, канд. філал. навук, дацэнт

Анатацыя. У артыкуле раскрываецца семантычны патэнцыял слова *белы*, адзначаецца яго багаты семантычны аб’ём, які, на жаль, сучаснымі слоўнікамі не фіксуецца; у слоўніках падаюцца пераважна прамыя значэнні гэтага слова і зусім не адзначаюцца канатацыйныя і сімвалічныя. Асноўная мэта артыкула – на прыкладах паказаць патэнцыял прыметніка *белы* да развіцця і рэалізацыі новых значэнняў у адпаведных кантэкстах.

Ключавыя словы: прыметнік *белы*; каларонім; семантыка; семантычны патэнцыял.

З развіццём грамадства, тэхналогій, навукі, мастацтва развіваецца мова і яе лексічны склад. Словы, як і іх значэнні, бесперапынна з’яўляюцца і знікаюць, і для кожнай мовы гэты шлях індывідуальны, бо залежыць ад прыналежнасці пэўнаму народу, у якога свая адметная культура, гісторыя, традыцыі, узровень развіцця, разам з тым і светаўспрыманне.

Таму словы маюць не толькі агульнавядомыя значэнні, якія супадаюць ва ўсіх ці большасці моў свету, але і дадатковыя значэнні, якія рэалізуюцца ў пэўным кантэксте, характэрныя толькі для асобнай мовы ці групы моў.